

Aile İşlevi ile Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişki: Erken Dönem Uyum Bozucu Şemaların Aracı Rolü

The Relationship Between Family Dysfunction and Psychological Symptomatology: The Mediating Role of Early Maladaptive Schemas

Emine Gül Kapçı¹, Zeynep Hamamcı²

¹Doç.Dr., Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitimde Psikolojik Hizmetler, Ankara, ²Doç.Dr., Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı, Gaziantep

ÖZET

Amaç: Son yıllarda bilişsel terapi yaklaşımında, danışanların değerlendirilmesinde ve tedavisinde, şema ya da temel inanç olarak adlandırılan temel bilişsel yapılar üzerinde durulmaktadır. Şema terapinin kurucusu Young temel bilişsel yapılar olarak "erken dönem uyumsuz şemalar" kavramını önermektedir. Bu çalışmada ise algılanan aile işlevi ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkide erken dönem uyum bozucu şemaların aracı rolü incelenmiştir. **Yöntem:** Araştırmanın örneklemini 241 kız ve 111 erkek olmak üzere 352 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Veriler Aile Değerlendirme Ölçeği, Kısa Semptom Envanteri ve Young Şema Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. **Bulgular:** Regresyon analizleri sonucunda, aile işlevlerinin duygusal yalıtılmışlık, zedelenmiş sınırlar, yetersizlik ve adil-sorumlu-kaygılı şema alanlarını yordadığı bulunmuştur. Aile işlevleri kontrol edildiğinde, dört şema alanının her biri psikolojik belirtileri yordamıştır. Young Şema Ölçeği'nin yalnızca duygusal yalıtılmışlık şema alanının algılanan aile işlevi ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkide aracı bir rolü olduğu belirlenmiştir. **Sonuç:** Sonuçlar, bilişsel terapi ve olumsuz aile işlevleri ile erken dönem uyumsuz şemaların psikolojik belirtilerle ilişkisi açısından tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Erken dönem uyum bozucu şemalar, olumsuz aile işlevi, psikolojik belirtiler, aracı değişken, üniversite öğrencileri

(*Klinik Psikiyatri 2010;13:127-136*)

SUMMARY

Objectives: In the last decade, identification and modification of basic cognitive structures which were named with core beliefs or schemas by different theoreticians, have been emphasized in cognitive-behavioral therapy. Young, the founder of schema focused approach, proposed the Early Maladaptive Schemas as the deepest level of cognition, and Early Maladaptive Schemas refer to extremely stable and enduring themes that develop during childhood and elaborated upon throughout an individual's lifetime. Young argued that psychopathology arises from the development and maintenance of the Early Maladaptive Schemas. Most of chronic patients have more than one of these core schemas. The present study aimed to examine the hypothesis that Early Maladaptive Schemas serve as a mediator variable in the relationship between family dysfunction and psychological symptoms. **Method:** A total of 352 university students (female=241; male=111) filled in self-report instruments of the Family Assessment Device, the Brief Symptom Inventory and the Young Schema Questionnaire-Short form. **Results:** Regression analyses demonstrated that family dysfunction predicted emotional isolation, impaired limits, insufficiency and fair-responsible-anxious sub-schemas of the the Young Schema Questionnaire. In turn, these four schemas were found to predict psychological symptoms as measured by the Brief Symptom Inventory. Only the emotional isolation subscale of the Young Schema Questionnaire was found to serve as a mediator variable between the family dysfunction and psychological symptomatology. **Conclusion:** Findings were discussed in relation to cognitive therapy, family dysfunction and the relationship between Early Maladaptive Schemas and psychological symptomatology.

Key Words: Early maladaptive schemas, family dysfunction, psychological symptomatology, mediator, university students.

GİRİŞ

Bilişsel terapi kuramları, danışanların değerlendirilmesinde ve tedavisinde, şema (schema) olarak adlandırılan temel bilişsel yapılar üzerinde durmaktadır. Beck (1976) depresyona eğilimli bireylerin bilişsel özelliklerini incelerken, bu bireylerin kendileri ve yaşantılarıyla ilgili olumsuz tutumlardan oluşan bilişsel yapılara -şemalara sahip olduklarını belirtmiştir. Bireylerin farkında olmadığı katı ve aşırı genellenmiş ifadeleri içeren şemalar, belirli bir stres içeren durumla karşılaşıldığında aktif hale gelir ve doğrudan kişinin nasıl tepki vereceğini etkiler (Beck 1995, Beck ve ark. 1979, Clark ve ark. 1999). Bilişsel model içerisinde yer alan şemalar bireylerin duygusal ve davranışsal sorunlarının temel nedeni olarak görüldüğünden, daha sonraki yıllarda temel inançlar (core beliefs) olarak da adlandırılmıştır (DeRubies ve ark. 2001).

Young (1990), özellikle kişilik bozukluğunun tedavisinde kullanılmaya başlanan şema terapiyi (schema-focused therapy) geliştirmiştir. Bu yaklaşımın en önemli kavramlarından biri "erken dönem uyumsuz şemalar"dır (early maladaptive schemas). Anılar, duygular, bilişler ve bedensel duymulardan oluşan erken dönem uyumsuz şemalar, kişinin kendine ve ilişkilerine ilişkin algılarını içermekte ve yaşam boyunca tekrarlanan, yıkıcı duygusal ve bilişsel örüntüler olarak tanımlanmaktadır (Young ve ark. 2003). Bu kuramda, bağlantısızlık ve reddedilme (disconnection and rejection), zedelenmiş özerklik ve performans (impaired autonomy and performance), zedelenmiş sınırlar (impaired limits), başkalarına yönelimlilik (other-directedness) ile aşırı tetikte olma ve baskılama (overvigilance and inhibition) olmak üzere beş grup içerisinde yer alan toplam 18 tane erken dönem uyumsuz şema tanımlanmıştır (Young ve ark. 2003). Bağlantısızlık ve Reddedilme şema alanındaki şemaya sahip bireyler başkalarına güvenli bağlanamazlar. İstikrar, güvenlik, bakım, sevgi, ait olma gibi gereksinimlerini giderilemeyeceğine inanırlar. Bu şema alanı ile ilişkili erken dönem uyumsuz şemalar ise terk edilme, güvensizlik, duygusal yoksunluk, kusurluluk ve sosyal yalıtılmışlıktır. Zedelenmiş Özerklik ve Performans şema alanına sahip bireyler, bağımsız hareket edemeyecekleri ve aileden ayrı kalamayacaklarına

ilişkin düşüncelere sahiptirler. Bu şema alanına sahip bireyler kimliklerini oluşturmada ve yaşamlarını kurmada zorlanırlar. Bağımlılık, hastalık, zarar görme karşısında dayanıksızlık ile gelişmemiş benlik ve başarısızlık bu alanla ilişki olarak tanımlanan erken dönem uyumsuz şemalardır. Zedelenmiş Sınırlar şema alanına sahip bireyler öz disiplin ya da yeterli içsel sınırlar geliştirememişlerdir. Dürtülerini dizginleme ve gelecek uğruna şu anda deneyimlenen memnuniyeti erteleme yeteneğinden yoksunlardır. Başkalarının haklarına saygı gösterme, işbirliği yapma, sözleri yerine getirme ve uzun vadeli hedefler oluşturmada zorluklar yaşamaktadırlar. Haklılık ve yetersiz özdenetim bu alanda tanımlanan erken dönem uyumsuz şemalardır. Başkalarına Yönelimlilik şema alanına sahip bireyler ise kendi gereksinimlerinden çok başkalarının gereksinimlerini karşılamaya önem verirler. Onaylanma, duygusal bağlantıyı sürdürme ve tepkiden kaçınmak için kendi gereksinimlerini göz ardı ederler. Bu şema alanı boyun eğme, kendini feda etme ve onay arama erken dönem uyumsuz şemalarını içermektedir. Aşırı Tetikte Olma ve Baskılama şema alanına sahip bireyler kendiliğinden deneyimlenen duygu ve dürtülerini baskı altına alırlar. Genelde kendini ifade etme, rahatlama, yakın ilişkiler ya da sağlık uğruna kendi yaşamlarıyla ilgili katı ve içselleştirilmiş kurallara uymaya çalışırlar. Bu şema alanı olumsuzluk, duyguları bastırma, yüksek standartlar ve cezalandırıcı olma erken dönem uyumsuz şemalarını içermektedir (Young ve ark. 2003).

Şemaların kökeninde bireyin erken yaşam dönemlerinde ana-baba ve yakın çevresiyle ilişkilerinde travmatize edici yaşantılara maruz kalması ile bağlanma ve özerklik gibi çocukluğunda karşılanması gereken temel psikolojik gereksinimlerinin karşılanmaması yer almaktadır. Örneğin Zedelenmiş Özerklik ve Performans şema alanına sahip bireyler, çocukluklarında genelde ana-babaları onlar için her şeyi yapmış, aşırı korunmuş ya da tam tersi ana-babaları onlara hemen hemen hiç bakmamış ya da ilgilenmemişlerdir. Ana-babaları bu çocukların özgüvenlerine zarar vermişler ve onları evin dışında hayatlarını iyi bir biçimde sürdürebilmeleri için desteklememişlerdir. Aşırı Tetikte Olma ve Baskılama şema alanının kökeninde ise katı, talepkar, cezalandırıcı ya da duyguların ifade

edilmesine izin verilmediği bir aile ortamı yer almaktadır. Çocuklar bu aile ortamında sürekli dikkatli ve tetikte olmaları gerektiğini öğrenirler (Young ve ark. 2003).

Alan-yazında yer alan araştırma sonuçları Young'ın şemaların kökenine ilişkin olumsuz ana-baba davranışlarının yer aldığına ilişkin görüşlerini destekler niteliktedir. Özellikle soğuk, reddedici ve aşırı kontrolcü ana-baba algılamalarının (Murriss 2006, Harris ve Curtin 2002, Leung ve ark. 2000, Shah ve Waller 2000) ve ihmal ve istismar edici yaşantıların (Hartt ve Waller 2001, Waller ve ark. 2001) erken dönem uyum bozucu şemalarla ilişkili olduğu bulunmuştur. Bunlara ek olarak, pek çok çalışma, yukarıda tanımlanan erken dönem uyumsuz şemaların depresyon, kaygı ve yeme bozukluğu gibi bir dizi psikolojik belirtilerle ilişki olduğunu göstermiştir (Hart ve Waller 2002, Petrocelli ve ark. 2001, Waller ve ark. 2000, Leung ve ark. 1999, Schmidt ve ark. 1995).

Bir diğer grup araştırma ise psikolojik belirtilerin gelişiminde erken dönem uyum bozucu şemaların doğrudan (moderator) ya da aracı (mediator) rolünü incelemiştir. Psikolojik belirtiler ile ilgisizlik, sıcaklık göstermeme, reddetme, aşırı koruma, özerkliğe izin vermeme gibi olumsuz ana-babalık algılamaları (Jones ve ark. 2005, Jones ve ark. 2006, Harris ve Curtin 2002, Meyer ve Gilling 2003, Thimm 2009, Turner ve ark. 2004) ve ihmal ve istismar yaşantısı (McGinn ve ark. 2005, Specht ve ark. 2009, Wright ve ark. 2009) arasındaki ilişkide erken dönem uyum bozucu şemaların aracı bir etmen olduğu bulunmuştur.

Olumsuz ana-baba tutumları ile ana-babanın olumsuz çocuk yetiştirme uygulamalarının yanı sıra, ailenin işlevsiz olması ya da ailenin işlevlerini sağlıklı olarak yerine getirmemesinin de psikolojik belirtilerle ilişkili olduğu uzun zamandır bilinmektedir (Goodyer ve ark. 1997, Fristad ve Clayton 1991, Lizardi ve ark. 1995). Bununla birlikte aile işlevleri psikolojik belirtilerle ilişkili ise kökeni çocukluk dönemi olumsuz yaşantılara dayanan erken dönem uyumsuz şemalarla da ilişkili olabilir. Aile ortamı birey tarafından sevgisiz, ilgisiz, desteksiz olarak algılandığında, aile üyeleri arasında iletişim eksikliği ya da problem çözmede bir güçlük olduğunda bireylerin olumsuz erken dönem uyum bozucu şemalar geliştirmeleri mümkün olabilir.

Bununla birlikte alan-yazında ailenin işlevlerini sağlıklı olmamasının ile erken dönem uyum bozucu şemalar arasındaki ilişkiyi değerlendiren herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca çalışmada elde edilen bulgular aile üyeleri arasındaki iletişim ve destek, rol dağılımı, problem ve çatışma çözümü gibi ailenin işlevselliği hakkında bilgi veren aile içi yapılar ve dinamiklerin, hem şemaların erken dönem gelişim süreci hem de psikolojik belirtilerin ele alınış süreci açısından kuramsal düzeyde önemli bilgiler sağlayabilir. Bu nedenle şimdiki çalışmanın temel amacı, aile işlevleri ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkide erken dönem uyumsuz şemaların aracı rolünü değerlendirmektir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Örneklem Grubu:

Bu çalışmaya Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nden 301 (%85.5) ve Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nden 50 (%14.2) olmak üzere toplam 352 gönüllü öğrenci katılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin 241'i kız (%68.5) 111'i erkektir (%31.5). Katılımcıların yaş ortalamaları 21.50 (SS=2.57), yaş aralığı ise 18-32'dir. Sınıf düzeylerine göre örneklem incelendiğinde öğrencilerin 99'u (%28.3) üniversite birinci sınıfa, 68'i (%19.4) ikinci sınıfa, 94'ü (%26.9) üçüncü sınıfa ve 89'u ise (%25.4) dördüncü sınıfa devam ettikleri bulunmuştur.

Veri Toplama Araçları:

Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ): Aile Değerlendirme Ölçeği (the Family Assessment Device) 1983'de Amerika Birleşik Devletleri'nde Brown Üniversitesi ve Butler Hastanesi Aile Araştırma Programı çerçevesinde aile işlevinin çeşitli boyutlarını değerlendirmek üzere Epstein ve ark. (1983) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü ve genel işlevler adı altında 7 alt-ölçekten oluşmakta ve 12 yaştan itibaren tüm aile üyelerine uygulanabilmektedir. Toplam 60 maddeden oluşan ölçek maddelerine "Aynen katılıyorum" (1 puan) ile "Hiç katılmıyorum" (4 puan) arasında değişen 4 seçenek üzerinde puan verilmektedir. Yüksek puan sağlıklı olmayan aile işlevlerine işaret etmektedir.

Ölçeğin uyarlama çalışması Bulut (1990) tarafından yapılmıştır. Alt ölçeklerin Cronbach-alfa ile değerlendirilen iç tutarlık katsayıları .38 ile .86 arasında değişmektedir. Ölçeğin yapı geçerliği boşanma sürecinde olan ve olmayan grupların aldıkları puanlar karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Ölçeğin bu iki grubu anlamlı düzeyde ayırt ettiği bulunmuştur (Bulut 1990).

Kısa Semptom Envanteri (KSE): Kısa Semptom Envanteri, Deragatis (the Brief Symptom Inventory) (1992) tarafından psikolojik ve bedensel belirtileri değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek 5'li likert tipi (hiç, çok az, orta derecede, oldukça fazla ve ileri derecede) değerlendirmeye dayanan 90 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan psikolojik belirtilerin yüksekliğine işaret etmektedir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Şahin ve Durak (1994) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma sonucunda ölçeğin kaygı, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve düşmanlık olmak üzere 5 alt-ölçekten oluştuğu bulunmuştur. Alt-ölçeklerin Cronbach Alfa ile değerlendirilen iç tutarlılık güvenirliliğinin .75 ile .88 arasında değiştiği bulunmuştur. Ölçeğin ergenlere de uyarlama çalışması yapılmış ve benzer bir faktör yapısına sahip olduğu bildirilmiştir (Şahin ve ark. 2002). Alt-ölçeklerin Cronbach Alfa değerlerinin .70 ile .88 arasında değiştiği, toplam puan üzerinden elde edilen değerin ise .94 olduğu bulunmuştur. Ölçeğin ölçüt geçerliği Beck Depresyon Envanteri ile korelasyonu hesaplanarak değerlendirilmiş ve bu korelasyonların .40 ile .62 arasında değiştiği görülmüştür.

Young Şema Ölçeği-Kısa Formu (YŞÖ): Young Şema Ölçeği (the Young Schema Questionnaire) erken dönem uyumsuz şemaları değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin özgün formu 205 maddeden oluşmakta ve 18 şemayı içermektedir (Schemidt ve ark. 1995). Young (1990), ölçeğin 75 maddeden oluşan kısa formunu geliştirmiştir. Faktör analizi sonuçlarına dayanarak, Young Şema Ölçeği-Kısa Formu'nun 15 şemayı içerdiği bildirilmiştir (Welburn ve ark. 2002). Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışması Karaosmanoğlu ve ark. (2005) tarafından gerçekleştirilmiştir. Faktör analizi sonucunda duygusal yalıtılmışlık (emotional isolation), yetersizlik (insufficiency), zedelenmiş sınırlar (impaired limits) adil-sorumlu-kaygılı (fair, respon-

sible, anxious) olmak üzere dört şema alanını içerdiği bildirilmiştir. Maddeler 6'lı dereceleme dayanmaktadır ("1=Benim için tamamıyla yanlış" ile "6= Beni mükemmel şekilde tanımlıyor"). Ölçekten alınan yüksek puan, bireyin erken dönem uyumsuz şemalara sahip olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı oldukça yüksek bulunmuştur (Cronbach Alfa=.95). Ölçeğin alt ölçeklerinin iç tutarlılık katsayıları ise .54 ile .85 arasında değişmektedir.

İşlem:

Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul ettiklerini belirten ve yazılı onay formunu imzalayan katılımcılara, önce araştırmanın amacı hakkında kısaca yazılı ve sözlü bilgi verilmiş daha sonra, öncelikle yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi demografik bilgilerin yer aldığı kişisel bilgi formunu, ardından diğer ölçme araçlarını doldurmaları istenmiştir. Ölçekler (ADÖ, KSE ve YŞÖ) sırası değiştirilerek öğrencilere dağıtılmıştır. Uygulama yaklaşık 40-50 dakika sürmüştür. Veriler 2007-2008 öğretim yılının güz döneminde toplanmıştır.

Verilerin Analizi:

Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısından, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni yordama gücünü belirlemek üzere bir dizi tekli ve çoklu regresyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırmada algılanan aile işlevi ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkide erken dönem uyum bozucu şemaların aracı rolünün anlamlı olup olmadığını test etmek için Sobel test istatistikliği kullanılmıştır. Araştırmada anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır. İstatistiksel analizler SPSS 15 programı kullanılarak yapılmıştır.

BULGULAR

Bu araştırmada, algılanan aile işlevi ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkide erken dönem uyum bozucu şemaların aracı rolü incelenirken, Baron ve Kenny (1986) tarafından geliştirilen ve daha sonra Kenny (1998, 2010) tarafından gözden geçirilen ölçütlerden yararlanılmıştır. Bu ölçütler; a) Bağımsız değişken bağımlı değişkeni yordamalıdır,

b) Bağımsız değişken aracı değişkeni yordamalıdır, c) Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi kontrol edildiğinde, aracı değişken bağımlı değişkeni yordamalıdır, d) Aracı değişkenin etkisi kontrol edildiğinde bağımsız değişken bağımlı değişkeni yordamamalıdır.

Bu araştırmanın bağımsız değişkeni algılanan aile işlevi, bağımlı değişkeni psikolojik belirtiler ve aracı değişken ise erken dönem uyumsuz şemalardır. Kenny'nin (1998, 2010) ölçütler araştırmanın değişkenlerine uyarlandığında aile işlevi ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkide erken dönem uyumsuz şemaların aracı değişken olabilmesi için regresyon analizi sonucunda a) Aile işlevinin psikolojik belirtileri anlamlı şekilde yordaması, b) Aile işlevinin erken dönem uyumsuz şemaları anlamlı şekilde yordaması, c) Aile işlevi kontrol edildiğinde erken dönem uyumsuz şemaların psikolojik belirtileri anlamlı şekilde yordaması ve d) Erken dönem uyumsuz şemalar kontrol edildiğinde ise aile işlevinin artık psikolojik belirtileri -anlamlı düzeyde- yordamaması gerekmektedir

Regresyon analizi öncesinde araştırmada ele alınan değişkenler arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Elde edilen korelasyonlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Analizler, ADÖ, KSE ve YŞÖ toplam puanları arasındaki korelasyonların anlamlı ve olumlu yönde olduğunu göstermiştir. ADÖ, KSE ve YŞÖ alt-ölçekleri arasındaki korelasyonların da büyük bir bölümünün anlamlı ve olumlu yönde olduğu bulunmuştur. ADÖ ile YŞÖ'nin dört şema alanı arasındaki korelasyonlar incelendiğinde en yüksek korelasyonun duygusal yalıtılmışlık şema alanı ile olduğu görülmektedir ($r=.52, p<.01$). ADÖ' nin YŞÖ zedelenmiş sınırlar şema alanı ile $.35 (p<.01)$ yetersizlik şema alanı ile $.38 (p<.01)$ ve adil-sorumlu-kaygılı şema alanı ile $.30 (p<.01)$ düzeyinde anlamlı ve olumlu yönde korelasyonlara sahip olduğu belirlenmiştir. Elde edilen korelasyon değerleri incelendiğinde genellikle orta düzeyde ve olumlu yönde olduğu görülmektedir. KSE ile YŞÖ'nin dört şema alanı arasındaki korelasyonların ise, duygusal yalıtılmışlık şema alanı ile $.66 (p<.01)$, zedelenmiş sınırlar şema alanı ile $.48 (p<.01)$ yetersizlik şema alanı ile $.59 (p<.01)$ ve adil-sorumlu-kaygılı şema alanı ile $.60 (p<.01)$

olarak bulunmuştur. KSE'nin somatizasyon alt ölçeği ($r=.47, p<.01$) hariç, depresyon ($r=.66, p<.01$), kaygı ($r=.67, p<.01$), olumsuz benlik ($r=.73, p<.01$) ve düşmanlık alt ölçeği ($r=.60, p<.01$) ile YŞÖ arasındaki korelasyonların tamamı anlamlı, olumlu yönde ve yüksek düzeydedir. ADÖ'nun KSE'nin alt ölçekleri değerlendirildiğinde, -yine somatizasyon alt ölçeği ($r=.24, p<.01$) hariç-, depresyon ($r=.39, p<.01$), kaygı ($r=.40, p<.01$), olumsuz benlik ($r=.40, p<.01$) ve düşmanlık alt ölçekleri ($r=.36, p<.01$) elde edilen korelasyonların tamamı anlamlı ve olumlu yönde ancak orta düzeydedir.

Çoklu regresyon analizleri, YŞÖ'nin dört şema alanı için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Her bir regresyon analizinde, beta değerindeki azalma miktarının anlamlılık düzeyi Sobel testi ile değerlendirilmiştir. Elde edilen değerler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2'de görüldüğü gibi regresyon sonucunda Kenny'nin (1998; 2009) bildirdiği ölçütlerin ilk üçü dört şema alanı tarafından karşılanmıştır. Bu bulgulara göre, aile işlevleri duygusal yalıtılmışlık, ($F(1, 351) = 132.28, p<.001$), zedelenmiş sınırlar ($F(1, 351) = 48.26, p<.001$), yetersizlik ($F(1, 351) = 54.38, p<.001$) ve adil-sorumlu-kaygılı ($F(1, 351) = 35.65, p<.001$) şema alanlarını yordamıştır. Aile işlevleri kontrol edildiğinde, dört şema alanının her biri psikolojik belirtileri yordamıştır. Duygusal yalıtılmışlık şema alanı kontrol edildiğinde, aile işlevleri ile psikolojik belirtiler arasında daha önce var olan anlamlı ilişkinin ($r=.41, p<.001$) artık anlamlı olmadığı ($r=.10, p>.05$) ve aile işlevlerinin psikolojik belirtileri yordamadığı belirlenmiştir ($F(1, 351) = 3.50, p>.05$). Diğer şema alanları kontrol edildiğinde ise aile işlevlerinin hala anlamlı düzeyde psikolojik belirtileri yordadığı bulunmuştur (Zedelenmiş sınırlar ($F(1, 351)=33.13, p<.001$), yetersizlik ($F(1, 351) = 111.09, p<.001$), ve adil-sorumlu-kaygılı ($F(1, 351) = 33.74, p<.001$)).

Bu bulgular, duygusal yalıtılmışlık şema alanının aile işlevleri ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkide aracı bir değişken olduğunu göstermektedir. Sobel testi ile yapılan analizlerde de, Kenny'nin ölçütlerine göre elde edilen bulgularla tutarlı sonuçlar elde edilmiştir. Sobel testi sonucunda duy-

Tablo 1. Aile değerlendirme ölçeği, kısa semptom envanteri ve Young şema ölçeği arasındaki korelasyon değerleri

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	
1. YŞÖ	-																		
2. Duygusal yatılımlılık	.88	-																	
3. Zedelenmiş sınırlar	.68	.51	-																
4. Yetersizlik	.87	.70	.43	-															
5. Adil-sorumlu-kaygılı	.81	.60	.52	.60	-														
6. ADO	.47	.52	.35	.38	.30	-													
7. Problem çözme	.20	.25	.22	.15	.06	.77	-												
8. İletişim	.31	.38	.24	.22	.17	.88	.66	-											
9. Roller	.33	.34	.24	.26	.21	.79	.54	.51	-										
10. Duygusal tepki verme	.43	.52	.29	.30	.27	.81	.52	.71	.46	-									
11. Gereken ilgiyi gösterme	.34	.36	.17	.28	.29	.39	.06	.21	.23	.35	-								
12. Davranış kontrolü	.36	.32	.23	.36	.24	.48	.27	.19	.34	.23	.15	-							
13. Genel işlev	.45	.48	.32	.34	.31	.91	.69	.73	.61	.74	.29	.39	-						
14. KSE	.71	.66	.48	.59	.60	.41	.20	.30	.29	.36	.25	.26	.41	-					
15. Depresyon	.66	.62	.42	.56	.55	.39	.20	.29	.31	.32	.22	.23	.39	.93	-				
16. Kaygı	.67	.61	.44	.57	.56	.40	.23	.28	.29	.34	.24	.27	.40	.95	.85	-			
17. Olumsuz benlik	.73	.69	.46	.64	.58	.40	.18	.29	.25	.36	.28	.29	.40	.92	.83	.86	-		
18. Somatizasyon	.47	.43	.33	.37	.42	.24	.11	.16	.18	.19	.10	.18	.26	.82	.71	.75	.70	-	
19. Düşmanlık	.60	.55	.43	.47	.51	.36	.14	.23	.24	.32	.25	.17	.34	.85	.75	.80	.75	.65	

Tablo 2. Aile işlevi ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkinin incelenmesinde erken uyum bozucu şemaların aracı rolüne ilişkin regresyon analizi sonuçları

	Kontrol değişken	Bağımsız değişken	Bağımlı değişkenler	R	R ²	F	B	SH _B	β	t
1. Aşama		ADÖ	KSE	.41	.17	70.03*	.806	.096	.408	8.369*
2. Aşama		ADÖ	DY	.52	.27	132.28*	.439	.038	.524	11.50*
3. Aşama	ADÖ	DY	KSE	.66	.44	168.30*	1.43	.111	.611	12.97*
4. Aşama	DY	ADÖ	KSE	.66	.44	3.50	.174	.093	.088	1.87
1. Aşama		ADÖ	KSE	.41	.17	70.03*	.806	.096	.408	8.369*
2. Aşama		ADÖ	ZS	.35	.12	48.26*	1.59	.023	.348	6.95*
3. Aşama	ADÖ	ZS	KSE	.51	.29	62.38*	1.64	.208	.379	7.89*
4. Aşama	ZS	ADÖ	KSE	.54	.29	33.13*	.545	.095	.276	5.75*
1. Aşama		ADÖ	KSE	.41	.17	70.03*	.806	.096	.408	8.369*
2. Aşama		ADÖ	Y	.37	.13	54.38*	.329	.045	.367	7.37*
3. Aşama	ADÖ	Y	KSE	.62	.40	126.81*	1.113	.099	.507	11.26*
4. Aşama	Y	ADÖ	KSE	.62	.40	111.09*	.44	.089	.223	4.94*
1. Aşama		ADÖ	KSE	.41	.17	70.03*	.806	.096	.408	8.369*
2. Aşama		ADÖ	A	.30	.09	35.65*	.184	.031	.304	5.97*
3. Aşama	ADÖ	A	KSE	.64	.41	145.33*	1.69	.140	.520	12.05*
4. Aşama	A	ADÖ	KSE	.64	.41	33.74*	.494	.085	.250	5.80*

Not. ADÖ= Aile Değerlendirme Ölçeği, KSE= Kısa Semptom Envanteri, DY=Duygusal Yalıtılmışlık Şema Alanı, ZS=Zedelenmiş Sınırlar Şema Alanı, Y= Yetersizlik Şema Alanı, A= Adil-sorumlu-kaygılı Şema Alanı. *p<.01

gusal yalıtılmışlık şema alanı için elde edilen değer anlamlıdır (z=8.60, p<.001); ancak zedelenmiş sınırlar (z=5.21, p<.052), yetersizlik (z=6.129, p<.059) ve adil-sorumlu-kaygılı şema alanları için (z=5.32, p<.058) hesaplanan değerler anlamlı bulunmamıştır.

Araştırmada ayrıca aile işlevlerinin anlamlı düzeyde psikolojik belirtileri yordadığı da bulunmuştur (F (1, 351) = 70.03, p<.001).

TARTIŞMA

Bu araştırmada algılanan aile işlevi ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkide erken dönem uyum bozucu şemaların aracı rolü incelenmiştir.

Young (1990) tarafından geliştirilen şema terapinin kuramsal temellerine göre her bir psikopatoloji bir ya da daha fazla erken dönem uyum bozucu şemaya sahiptir. Bu araştırmada da Young'ın görüşlerini destekler şekilde erken dönem uyum bozucu şemaların psikolojik belirtilerle yüksek düzeyde

ilişkili olduğu bulunmuştur. Alan yazında yapılan pek araştırmalarda depresyon, kaygı, sosyal fobi gibi hastalık grupları için belirli şemalar tarafından aktive olduğu depresyon, kaygı ve yeme bozukluğu gibi bir dizi psikolojik belirtilerle ilişki olduğunu göstermiştir (Atalay ve ark. 2008, Harris ve ark. 2005, Nordahl ve ark. 2005) ve değişik psikopatoloji olan kişilerin normal grupla karşılaştırıldığında daha yüksek oranda erken dönem uyum bozucu şemaya sahip oldukları görülmektedir (Gouveia ve ark. 2006, Karahan 2006, Turner ve ark. 2005)

Araştırmada psikolojik belirtiler en yüksek YŞÖ'nin duygusal yalıtılmışlık şema alanı ile ilişkili bulunmuştur. Yurt dışında yapılan diğer araştırmalar da bu bulguyla tutarlı görünmektedir. Örneğin, duygusal yalıtılmışlık şema alanı içinde değerlendirilebilecek bir şemanın, -duygusal yoksunluk (emotional deprivation) şema alanının-bireylerin psikolojik belirti düzeylerinin önemli bir bölümünü yordadığı bulunmuştur (Petrocelli ve ark. 2001, Ball ve Cecoro 2001). Aile işlevlerinin psikolojik belirtileri anlamlı düzeyde yordaması,

bu değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren diğer araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir (Goodyer ve ark. 1997, Fristad ve Clayton 1991).

Araştırmanın bir diğer bulgusu ise aile işlevleri ile erken dönem uyumsuz şemalar arasında bulunan ilişkidir. Araştırmada ADO'nun duygusal tepki verme alt ölçeğinin erken dönem uyumsuz şemalar en yüksek düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur. Araştırmada aynı zamanda aile işlevinin zedelenmiş sınırlar, yetersizlik, adil-sorumlu-kaygılı ve duygusal yalıtılmışlık şema alanını yordadığı belirlenmiştir. Daha önce belirtildiği gibi, şema terapinin kuramsal temellerine göre çekirdek aile içinde anlayış, sevgi, ait olma gibi en temel gereksinimlerin karşılanmaması erken dönem uyumsuz şemaların gelişimine katkıda bulunmaktadır. ADO'nun duygusal tepki verme alt ölçeğinde yer alan maddeler incelendiğinde de bu maddelerin daha çok aile üyelerinin birbirlerine sevgi, şefkat gibi olumlu duygularının ifade edilmesi ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu nedenle araştırmada aile işlevlerinin duygusal tepki verme, iletişim ve gereken ilgiyi gösterme alt ölçeklerinden duygusal yalıtılmışlık şema alanı ile -en yüksek düzeyde ilişkili bulunması, aile ortamında sevgi, ait olma gibi en temel gereksinimleri karşılanmasının erken dönem uyumsuz şemaların gelişiminde önemli olabileceğine işaret etmektedir.

Aile işlevini yerine getirmede ya da aile olumsuz işlevlere sahip olduğunda, o ailede yetişen bireyler bir sosyal gruba ait olamayacağı (sosyal yalıtılmışlık şeması), duygusal ilişki gereksinimlerinin yeterince karşılanamayacağı (duygusal yoksunluk şeması), duygularını göz ardı etmesi gerektiği (duyguları bastırma şeması) ve diğerlerinin onu inciteceği (güvensizlik şeması) inancını geliştirebilirler. Bu tür inançlar da psikolojik belirtilerin oluşmasına ya da artmasına katkıda bulunabilir.

Bu araştırmada, duygusal yoksunluk şema alanı, aile işlevleri ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkide aracı bir değişken olarak belirmiştir. Bir diğer deyişle, olumsuz aile işlevlerinin psikolojik belirtileri yordaması, duygusal yoksunluk şemasından kaynaklanmaktadır. Duygusal yoksunluğun aracı rolünü gösteren başka araştırmalar da bulunmaktadır. Örneğin, yeme bozukluğu olan bireylerle yapılan bir çalışmada, duygusal yoksunluk şema

alanında değerlendirilen sosyal yalıtılmışlık şemasının, olumsuz ana-baba tutumu arasındaki ilişkide aracı bir değişken olduğu bulunmuştur (Jones ve ark. 2005). Duygusal yoksunluk ve sosyal yalıtılmışlık şemalarının fiziksel ve duygusal istismar yaşantıları ile depresyon arasındaki ilişkide de aracı bir değişken olduğu bulunmuştur (Lumley ve Harkness 2007).

Bu araştırmanın sonuçları birkaç açıdan önemlidir. Öncelikle, aile işlevleri, erken dönem uyumsuz şemalar ve psikolojik belirtilerin birbirleri ile ilişkilerini aynı anda gösteren ilk çalışmalardan biridir. Bir diğer önemi ise, aile işlevlerinin psikolojik belirtileri yordamasının erken dönem uyum bozucu şemaların aracı rolüne bağlı olarak değiştiğini göstermesidir. Aile işlevlerinin psikolojik belirtilere erken dönem uyum bozucu şemaların aracılığıyla katkıda bulunması, bilişsel terapi kuramlarının şemaların gelişimine ilişkin açıklamalarında yapıcı ana-baba ve çocuk etkileşiminin yanı sıra hem kuramsal olarak hem de uygulamalarda aile üyeleri arasındaki iletişim ve destek, rol dağılımı, problem ve çatışma çözümü gibi aile yapısının ve bu yapının sağlıklı olup olmadığının bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Bununla birlikte, araştırmanın birkaç sınırlılığundan söz etmek gerekmektedir. Sonuçların genellebilirliğini etkileyebilecek belki de en önemli sınırlılık örneğinin -klinik olmayan-üniversite öğrencilerinden oluşmasıdır. İzleyen araştırmalar klinik ve klinik olmayan farklı yaş ve demografik özellikleri olan bireylerle tekrarlanabilir. Bir başka sınırlılık ise, erken dönem uyumsuz şemaların aracı rolünde aile işlevleri ayrı ayrı değil bir bütün olarak değerlendirilmiştir. İleride yapılacak araştırmalar her bir aile işlevi ile farklı şema alanlarını inceleyerek aile işlevlerinin katkısına ilişkin daha ayrıntılı bilgiler verecektir. Son olarak, erken dönem uyumsuz şemaların çeşitli psikolojik belirtilerle olan ilişkisine hangi aile işlevlerinin daha fazla katkıda bulunduğunun belirlenmesine yönelik çalışmalar alana katkı sağlayacaktır.

Yazışma adresi: Dr. Zeynep Hamamcı, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı, Gaziantep, hamamci@gantep.edu.tr

KAYNAKLAR

- Atalay H ve ark. (2008) Early maladaptive schemas activated in patients with obsessive compulsive disorders: A cross-sectional study. *Int J Psychiatry Clin Pract*,12:268-279.
- Baron RM, Kenny DA (1986) The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *J Pers Soc Psychol*, 51: 1173-1182.
- Ball S, Ceccero JJ (2001) Addicted patients with personality disorders: traits, schema, and presenting problems. *J Personal Disord*, 15: 72-83.
- Beck AT (1976) *Cognitive Therapy and Emotional Disorders*, New York, Penguin Books.
- Beck AT ve ark. (1979) *Cognitive Therapy of Depression*. New York, Guilford Press.
- Beck JS (1995) *Cognitive Therapy : Basic and Beyond*, New York, Guilford Pres.
- Bulut I (1990) *Aile Değerlendirme Ölçeği El Kitabı*, Ankara, Özgüzel Matbaası.
- Clark DA, Beck AT, Alford BA (1999) *Scientific Foundations of Cognitive theory and Therapy of Depressions*, New York, John Wiley & Sons.
- Derogatis LR (1992) *The Brief Symptom Inventory, Administration, Scoring and Procedures Manuel-II*, New York, Clinical Psychometric Research Inc.
- DeRubies RJ, Tank TZ, Beck TA (2001) Cognitive therapy. *The Handbook of Cognitive Behavioral Therapies*, KS Dobson (ed), New York/London, Guilford Press, s. 349-393.
- Epstein NB, Bolwin LM, Bishop DS (1983) The McMaster Family Assessment Device. *J Marital Fam Ther*, 9:171-180.
- Fristad MA, Clayton TL (1991) Family dysfunction and family psychopathology in child psychiatry outpatients. *J Fam Psych*, 5:46-59.
- Goodyer IM, Herbert J, Tamplin A ve ark. (1997) Short-term outcome of major depression: Life events, family dysfunction, and friendship difficulties as predictors of persistent disorder. *J Am Acad Child Psychiatry*, 36:474-480.
- Haris AE, Curtin L (2002) Parental perceptions, early maladaptive schemas, and depressive symptoms in young adults. *Cognit Ther Res*, 26:405-416.
- Hartt J, Waller G (2001) Child abuse, dissociation, and core beliefs in bulimic disorders. *Child Abuse Negl*, 26:923-938.
- Jones CJ, Leung N, Harris G (2006) Father-daughter relationship and eating psychopathology: the mediating role of core beliefs. *Br J Clin Psychol*, 45:319-330.
- Jones CJ, Harris G, Leung N (2005) Parental rearing behaviours and eating disorder: the mediating role of core beliefs. *Eat Behav*, 6:335-364.
- Karaosmanoğlu A ve ark. (2005) Dance of the schemas: Relations between parenting, schema, overcompensation and avoidance. XXXV Congress of the EABCT, Thessaloniki, Greece.
- Kenny DA, Kashy DA, Bolger N (1998) Data analysis in social psychology. *The Handbook of Social Psychology*. D Gilbert, S Fiske G, Lindzey (eds), Boston, McGraw-Hill, 1998, s.233-265.
- Kenny DA. Mediation, 14 Eylül, 2010 tarihinde www.davidakenny.net/cm/mediate.html adresinden indirilmiştir.
- Leung N, Waller G, Thomas G (1999) Core beliefs in anorexic and bulimic women. *J Nerv Ment Dis*, 187: 736-741.
- Lizardi H (1995) Reports of the childhood home environment in early-onset dysthymia and episodic major depression. *J Abnorm Psychol*, 104:132-139.
- McGinn LK, Cukor D, Sanderson WC (2005) The relationship between parenting style, cognitive style, and anxiety and depression: Does increased early adversity influence symptom severity through the mediating role of cognitive style? *Cognit Ther Res*, 29:219-242.
- Meyer C, Gilling K (2003) Parental bonding and bulimic psychopathology: The mediating role of mistrust/abuse beliefs. *Int J Eat Disord*, 32:29-233.
- Murriss P (2006) Maladaptive schemas in non-clinical adolescents: relation to perceived parental rearing parental rearing behaviours, big five personality factors and psychological symptoms. *Clin Psychol Psychother*, 13:405-413.
- Nordahl M, Holthe H, Haugum JA (2005) Early maladaptive schemas in patients with or without personality disorders. *Clin Psychol Psychother*, 12:142-149.
- Petrocelli, JV (2001) Early maladaptive schemas of personality subtypes. *J Personal Disord*, 15: 546-559.
- Pinto-Gouveia J ve ark. (2006) Early schemas and social phobia. *Cognit Ther Res*, 30:571-584.
- Specht MW, Chapman A, Cellucci T (2009) Schemas and personality disorder symptoms in incarcerated women. *J Behav Ther Exp Psychiatry*, 40:256-264.
- Schmidt NB (1995) The schema questionnaire: Investigation of psychometric properties and the hierarchical structure of a measure of maladaptive schemas. *Cognit Ther Res*, 19:295-321.
- Şahin NH, Durak A (1994) Kısa Semptom Envanteri: Türk gençleri için uyarlanması. *Türk Psikoloji Derg*, 9:44-56.
- Şahin NH, Durak Batgün A, Uğurtaş S (2002) Kısa Semptom Envanteri: Ergenler için kullanımının geçerlik, güvenirlik ve faktör yapısı. *Türk Psikiyatri Derg*, 13:125-135.
- Thimm JC (2009) Mediation of early maladaptive schemas between perception of parental rearing style and personality disorders symptoms. *Behav Ther Exp Psychiatry*, 41: 52-59.
- Turner MH, Rose KS, Cooper MJ (2004) Parental bonding and eating disorder symptoms in adolescents: the mediating role of core beliefs. *Eat Behav*, 6: 113-118.
- Turner MH, Rose KS, Cooper MJ (2005) Schema and parental bonding in overweight and nonoverweight female adolescents. *Int J Obes*, 29:381-387.
- Waller G (2001) The psychopathology of bulimic women who report childhood sexual abuse. *J Nerv Ment Dis*, 189:700-708.
- Waller G (2000) Cognitive content among bulimic women: the role of core beliefs. *Int J Eat Disord*, 28:235-241.

Welburn K (2002) The Schema Questionnaire-Short Form: factor analysis and relationships between schemas and symptoms. *Cognit Ther Res*, 26: 519-530.

Wright M, Crawford E, Del Castillo D (2009) Childhood emotional maltreatment and later psychological distress among college students. The mediating role of maladaptive schemas. *Child Abuse Negl*, 33: 59-68.

Young JE (1990) *Cognitive Therapy for Personality Disorders: A Schema Focused Approach*. Sarasota, Professional Resource Press.

Young JE, Klosko JS, Weishaar EM (2003) *Şema Terapi (Çev. TV Soylu)*, Litera Yayıncılık, İstanbul.